

DR. HANS ANTEN

Gomperts en Ter Braak. Naar aanleiding van H.A. Gomperts, *Een kern van waarheid*.

Uit de berichtgeving over H.A. Gomperts' postume essay *Een kern van waarheid* (Amsterdam, 2000) komen twee gegevens naar voren die als nieuws worden gepresenteerd. Ten eerste is dat Gomperts' afrekening 'op de valreep' met zijn leermeester Menno ter Braak. Een hechte en algemeen bekende band van langdurige literaire verwantschap bleek op den duur niet bestand tegen de acceptatie van een ontluisterend inzicht. Die terugkeer van het verdrongene heeft betrekking op het tweede gegeven met nieuws waarde: Ter Braak, de felle en principiële bestrijder van het nationaalsocialisme, racisme en antisemitisme, blijkt zelf niet vrij te zijn geweest van antisemitische denkbeelden. Het is vooral deze 'onthulling' die *NRC Handelsblad* op 31 maart 1999 zowel op de reguliere kunstpagina als in de introductie op en het onderschrift van Hans Goedkoops bespreking van *Een kern van waarheid* accentueert. Dat zal, naar ik vermoed, zijn ingegeven door Gomperts' veronderstelling dat Ter Braaks 'antisemitische' kant algemeen onbekend is doordat men zijn teksten, die toch sinds lang zeer beschikbaar zijn, bewust of onbewust slecht leest. Ik denk echter dat deze generaliserende uitspraak weinig verder strekt dan Gomperts' particuliere lectuur. Dat Ter Braak als zoveel intellectuelen tijdens het interbellum, onder wie de schrijvers Du Perron, Marsman, Vestdijk en Bordewijk, de nazistische jodenvervolging laakte maar zich zo nu en dan ook kritisch uitliet over joden, is eerder een evidentie dan een uit berekening of onvermogen bewaard geheim.

Terecht wijst Goedkoop er overigens op dat Gomperts wel erg fors uithaalt op grond van slechts enkele passages uit Ter Braaks omvangrijke oeuvre. Dat Gomperts zich hoofdzakelijk beperkt tot enige alinea's uit Ter Braaks bijdrage aan de bundel *Antisemitisme en jodendom* uit 1939, heeft wellicht te maken met het onvoltooide karakter van zijn boek. Maar in de bespreking had wel melding gemaakt mogen worden van een saillante lacune in Gomperts' betoog. In maart 1939 verschijnt in *De Gids* de bijdrage 'Het joodsche probleem als internationaal probleem' van A.F. Zwaardemaker, medewerker van het met nazi-Duitsland sympathiserende weekblad *De Waag*. Ter Braak reageert twee keer uiterst afwijzend op dit antisemitische geschrift. De eerste keer in een kort signalement in *Het Vaderland* van 14 maart 1939, de tweede keer uitvoerig met het artikel 'Antisemitisme in rok', dat kort daarna in de verkiezingskrant *De Blaasbalg* werd opgenomen. Deze beschouwing is niet in Ter Braaks *Verzameld Werk* gepubliceerd, maar wel in de bloemlezing *De draagbare Ter Braak* uit 1992. Op 27 mei 1999 publiceerde *NRC Handelsblad* dit artikel als

deel vijf uit de reeks 'Deze eeuw'. In de context van Gomperts' excursie mag dit opstel niet onbesproken blijven. Het kan misschien enig ontlastend tegenwicht bieden voor het 'diepgeworteld racisme' dat hij bij Ter Braak signaleert. In 'Antisemitisme in rok' noemt Ter Braak het antisemitisme 'een der gevaarlijkste verschijnselen van onze tijd'; hij hekelt de 'plebejische mentaliteit' ervan en de 'cynische *mensenverachting* van fascisme en nationaalsocialisme'; hij stelt dat het antisemitisme 'een van de grootste vijanden is der *menselijke waardigheid*' en daarom bestreden moet worden. Ter Braak besluit met de overtuiging dat het joodse vraagstuk nooit is op te lossen 'wanneer men uitgaat van door rancune en haat verwekte schijntheorie, zo min als men het oplossen kan door een overhaaste assimilatie en idealisering van de joden als groep'. Mij dunkt dat deze uitspraken niet lijden aan de door Gomperts zo gewraakte gespletenheid, dubbel boekhouden of paradoxale betekenisloosheid. Maar, gelet op Ter Braaks woordkeus, zal niet ieder overtuigd raken door deze getuigenis à décharge omdat hij immers, in het jargon van die tijd, partij kiest voor het joodse 'ras'.

Uit: NRC Handelsblad 21 april 2000